

זקנה, רפואה והלכה

סדרת מאמרים

פרק ראשון

גיל הפרישה ופסלות על רקע זקנה מטעמים פיזיים ונפשיים (2)

שוחט או מנתח זקן – האם מותר לו לעסוק במקצועו?

אדם יכול בכל גיל לעסוק בכל מה שיחפוץ באופן פרטי, אם רצונו בכך והוא מרגיש כשיר. לעומת זאת, תפקידים ציבוריים שדורשים יכולות ומיומנויות מסוימות, כרוכים באחריות כלפי הציבור, ושאלת הכשירות אינה מוטלת אך ורק על כתפיו של בעל המשרה. כפי שראינו בשבוע שעבר, במספר מקרים ניתנו גבולות להמשך העסקתו של אדם במשרה ציבורית, בשלב בו סביר שכישוריו לביצוע תפקידו עלולים להיפגע. ראינו שישנם שני מסלולים. האחד, קובע מגבלת גיל אחידה, שלאחריה על בעל המשרה לפרוש מתפקידו. השני, בוחן את כישוריו של בעל המשרה בכל רגע נתון.

להלן נרחיב בנידון הפוסקים בשאלת כשירותו של שוחט זקן להמשיך בתפקידו. גדולי הפוסקים עסקו בנושא במספר רב של תשובות ופסקים. בקהילות ישראל שוחט היה ממונה מטעם הציבור, תחת פיקוח בית הדין או הרב המקומי. באופן טבעי לאחר עשרות שנות עבודה השוחט הזדקן ועלו פקפוקים על יכולתו להמשיך בתפקידו. מלאכת השחיטה מצריכה ידע רב, אך גם מיומנות וכשירות פיזית לביצוע מדויק של השחיטה בכדי שלא לדרוס, כך שהשחיטה נפסלת. הפוסקים כולם הסכימו שאין לאפשר לשוחט שאינו כשיר למלאכתו להמשיך בתפקידו רק מצד החזקה שלו על התפקיד, מאחר שברור הדבר שברגע שאינו יכול לבצע אותו בצורה מיטבית, חובתו לפרוש ממנו. לכן, השאלה המרכזית עסקה בשאלה האם יש לפסול באופן אחיד שוחט על פי מגבלת גיל, או לבחון כל מקרה באופן פרטי.

אנו מאריכים בנידון זה של מגבלת הגיל לשחיטה, משום שהיא קרובה ביותר לשאלת כשירותו של רופא זקן. במערכות הציבוריות נהוג גיל פרישה גם לרופאים, אבל ישנם שיחפצו להמשיך במלאכתם באופן פרטי, כולל ביצוע ניתוחים, למרות שעברו את גיל הפרישה. מנידון הפוסקים בנוגע לשחיטה, נוכל להקיש באופן כללי גם לנידון זה, אף שהפוסקים לא עסקו בו במפורש. באופן בסיסי עיקר הדין הוא שאין לפסול את השוחט אך ורק על פי מגבלת גיל, אלא על פי האבחנה שידיו רותתות. כך כותב הבאר היטב (יו"ד סימן א אות לב):

"כתב סמ"ג, זקן ומי שידיו מרתתין הן מכח חולשה או מכח טבעו, שגם כן ידיהם כבדות, שחיתתן רובן דרסות המה. אף על פי שאמרו "ברי להם שלא דרסו!", אינן נאמנים, מפני שהם עלולין לכך".

הפוסקים למדו מכך שזקן נפסל רק כאשר ידיו מרתתים. אך יש לכאורה לדקדק את הלשון, "זקן, ומי שידיו מרתתין", שיש כאן שתי קטגוריות: זקן נפסל מעצם היותו זקן (סתם זקן הוא מי שהגיע לגיל שבעים). מי שידיו מרתתין גם-כן פסול, בלי קשר לגילו. אם לא כן, וגם הסקן אינו נפסל אלא אם כן ידיו מרתתין, לא היה צריך למנות כאן את הזקן כלל, והיה יכול להסתפק במילים "מי שידיו מרתתין"!

אך ישנו ויכוח מרתק המשפיע על הבנת הדברים. מקור דבריו של הבאר היטב הם בספר לחם הפנים (סימן א ס"ק לה) שכותב כך בשם "ומצאתי בסמ"ג בשם מהר"א שטיין ובשם מרדכי זקן ומי שידיו מרתתים...". הנודע ביהודה (תנינא יו"ד סימן א') תוקף את דבריו בחריפות וכותב ששקר העיד בשם הסמ"ג, משום שהלכה זו איננה מופיעה כלל בסמ"ג. היד אפרים (סעיף י') יוצא להגנתו של לחם הפנים, ומסביר שכוונת הלחם הפנים היא שכך הוא מצא בגיליון הסמ"ג, שנכתב כן בשם מהר"א שטיין "ומרדכי זקן" – כלומר מרדכי ישן (מהדורה מוקדמת של ספר המרדכי)! לפי זה, תחילת ההלכה אינה עוסקת כלל בזקן... והיא אכן נפתחת במי שידיו רותתות – ולא משנה מה גילו. לפי זה, צודקת הנחת הפוסקים בהלכה זו שאין הגבלה על זקן באשר הוא זקן, אלא רק על פי כשירותו: אם ידיו רותתות – הוא נפסל מלהמשיך בתפקידו; ואם לאו – הוא יכול להמשיך לשחוט.

ויכוח גדול בפוסקים עסק בשאלה האם ניתן לסמוך על השוחט שאומר שהוא יכול להבחין מתי ידיו יציבות ומתי לא, ובשעה שידיו רותתות יימנע משחיטה (הדבר מצוי אצל זקנים, שבתחילת עבודת היום הידיים יציבות, וככל שמתמשכת העבודה והידיים נחלשות הידיים עלולות לרתות). שאלה נוספת עסקה בשוחט שאנו יודעים שהוא עלול לרתות, וכבר שחט, וטוען שבדיעבד שחיתתו כשרה מאחר שידוע שבשעת השחיטה לא רתתו ידיו. בעוד שדעת רוב הפוסקים היא לפסול אותו משחיטה לכתחילה ושלא להאמין לו שיימנע מלשחוט כשידיו ירתתו, מכל מקום ניתן להאמין לו למפרע בדיעבד אם כבר שחט ואומר שידיו לא רתתו, אם הוא מוחזק למומחה בשחיטה. ישנם מקרים רבים בהם עסקו הפוסקים מהם ניתן להתרשם מהמורכבות של היכול להחליט האם שוחט מבוגר כשיר לתפקידו או לא. כך למשל עוסק הדבר משה (תנינא סימן פה) בשוחט מבוגר שהוזמן לביקורת האם הוא כשיר לבדיקת סכין השחיטה. במהלך הבדיקה ידיו רעדו. הוא הצהיר כי רק מתוך הלחץ וההתרגשות מחמת הביקורת ידיו רתתו, אבל במסגרת מלאכתו הרגילה הוא בטוח שידיו אינן רותתות. הדבר משה סמך עליו והכשיר אותו לתפקיד, אבל הבית שלמה (יו"ד סימן י') פקפק בכך, אך גם הוא מבחין בין עדויות על רתיתת הידיים במלאכות שונות, שאינן מעידות בהכרח על חוסר כשירות לביצוע שחיטה, לבין עדויות על

רתיתה בשעת שחיטה. לסקירה ארוכה של דברי הפוסקים בנושא עיין דרכי תשובה (יו"ד סימן א אות נה).

מדברי הפוסקים ניתן ללמוד כי ההסתמכות על דברי השוחט והערכתו העצמית אינה פשוטה, למרות שהוא מומחה ומוחזק בכשרות ובודאי אינו חשוד להאכיל את ישראל נבלות, כאשר הסיבה לכך היא שלאדם עצמו קשה מבחינה נפשית לאבחן את מצבו באופן מדויק, ואחרי עשרות שנות ניסיון בהן התרגל להחזיק את עצמו כמומחה ובקי, הוא לא יידע לעצור בזמן ולהבין כי כשירותו לתפקיד נפגמה.

כך למשל כותב בעל הבית אפרים (בקונטרס יפה לבדיקה), וכפי שמביא דבריו הדרכי תשובה (שם, ס"ק קע"ג):

"שקשה לסמוך בזה על השו"ב בעצמו. דאף שהוא אומר שהוא מרגיש בעצמו שלא אפסו כוחותיו, וכחו אז כן כחו עתה, אין לסמוך על דבריו. כי יש לומר שהשו"ב אינו מרגיש בעצמו, והוא מעלה את המדומה לו. כי לעת זקנה יוכל להיות שיתהפכו החושים בזמן מה ברפיון ידים, ולא חלי ולא מרגיש, ולא ידע כי בנפשו הוא!".
זאת באשר לשוחט שאנו יודעים כי יש חשש שידיו רותנות. אך האם יש להגביל את כהונת השוחט בזמן?

מקור מרתק לכך מצינו במרדכי (בתחילת מסכת חולין):

"כתב רבינו ברוך: ראיתי כתוב בהלכות שחיטה שהביא **רבי אלדד בן מחלי הבא מעשרת השבטים**, אמר יהושע מפי משה מפי הגבורה, כל הזובח לה' ואינו יודע הלכות שחיטה אסור לאכול משחיטתו... והשחיטה אסורה מיד אשה, מיד סריס, **מיד זקן לאחר שעברו עליו פ' שנה**, ומנער עד שימלא י"ח שנה ע"כ. וחומרא בעלמא הוא כל אלה הדברים ולא נהגינן כותיה".

הבאר היטב (שם ס"ק כ"ז) מביא הלכה זו בשם ספר בית יעקב (סימן כ"ה) "שמצא כתוב" כן, אבל מסיק: "והכל לפי מה שהוא אדם, דאם הוא תש כח – לא ישחוט אפילו מבן חמישים שנים". ועוד הוא מביא בשם התבואות שור (ס"ק ס"ד) שכתב "ודורות הללו שגברה החולשה ואפילו בפחות משמונים, ולכן צריך דקדוק לפי ראות עיני המורה". כעין זה כתב גם הכתב סופר (יורה דעה סימן ג'), שאין להציב שיעורים גיליים בהלכה זו, אלא הכל לפי ראות עיני הדיין.
רבי אליעזר פלעקלס בספרו תשובה מאהבה (חלק א סימן קיח) השיב לרב קהילה שרצה לפסול שוחט שהגיע לגיל שמונים, וכתב לו שמדברי חז"ל לגבי כהן שהשיעור הוא כשידיו רותנות (עיין במאמר הקודם), ולא נתנו שיעור בגיל, לכן אין לחשוש לחומרא שהביא המרדכי, ובפרט שהוא עצמו כתב שאין נוהגין כמותה, ולכן "דרך כלל, הכל לפי מה שהוא אדם, אם יש לו כח גברא והרגשה טובה, **אפילו הוא בן מאה שנים** כל הזבחים שנזבחו על ידו כשרים, ואם אין לו הרגשה – אפילו הוא בן שלשים לכח שחיטתו פסולה".

[החזון נחום (סי' נג) התייחס בהקשר זה גם לחזקת השוחט על עבודתו, שכאשר הוא בא בטענה שהוא כשיר להמשיך ואין לקהל זכות לפטר אותו, אף שלהלכה צריך לפרוש מעצמו, מכל מקום אם אינו רוצה יכולין הקהל לשלם שכרו ולכופו להפסיק לשחוט].

אמנם, בפתחי תשובה (סי' א' סקי"ב) הביא תשובת הגאון בעל מאיר נתיבים (סימן עו), שכתב: **"דהאידינא בדורות הללו שנחלשו הכחות, ראוי ונכון לכל אשר בידו למחות לתקן למגדר מילתא שעכ"פ משבעים שנה ואילך לא ישחוט שום אדם אף שמרגיש עדיין, משום לא פלוג.** גם עד שבעים שנה צריך בדיקה גדולה, ומחוייבים הרבנים להשגיח ע"ז שהשוחטים הבאים בימים יבואו לפנייהם לפרקים לנסותם, כי קרוב הדבר להתקלקל והם בעצמם אינם מרגישים בזה אם ידיהם רותתים".

הפוסקים הביאו את דברי המאיר נתיבים, ויש שחששו להם, ויש שלא הסכימו לתקנה זו, משום ששוחט שכחו במוותניו זכותו להמשיך בתפקידו (עיין דרכי תשובה שם).

נידונים אלו מלמדים אותנו כמה עקרונות. הבסיס בהלכה זו הוא שכשיש צורך לקבוע כשירות בנושא שיש בו אחריות ציבורית, כמו שחיטה, ולכאורה הוא הדין גם בעיסוק בניתוחים וכדומה, בהם צריך להחמיר ביותר בסכנת נפשות, אין לאדם סמכות להחליט על עצמו שהוא כשיר לבצע את המלאכה כראוי. עליו לעמוד בביקורת שתקבע האם הוא כשיר לכך או לא. עוד אנו רואים שמאחר ומדובר בנושא עמום שקשה לאבחן אותו, יש בפוסקים במשך הדורות שראו צורך לקבוע רף מקסימלי של גיל העבודה בתחומים רגישים אלו, ושללו את ההסתמכות על אבחון פרטני של בעל המשרה.